

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาการมีส่วนร่วมของหัวหน้าครัวเรือนในงานสาธารณสุขมูลฐาน ของตำบล
ฝายหลวง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ผู้ศึกษาได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีตลอดจนงานวิจัยที่
เกี่ยวข้อง โดยแบ่งการนำเสนอเป็นส่วน ตามลำดับดังนี้

2.1 แนวคิดเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับความหมายของการมีส่วนร่วม

2.1.1 ความหมายและลักษณะของกระบวนการ การมีส่วนร่วมของชุมชน

2.1.2 ชาติการมีส่วนร่วม

2.1.3 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา

2.1.4 ทฤษฎีการวิเคราะห์การกระทำ

2.1.5 ทฤษฎีจิตวิทยาสังคม

2.2 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.3 กรอบแนวคิดในการศึกษา

โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้คือ

2.1 แนวคิดเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับความหมายของการมีส่วนร่วม

2.1.1 ความหมายและลักษณะของกระบวนการ การมีส่วนร่วมของชุมชน

แนวคิดหลัก เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา จากหนังสือ
ชุมชนหัวใจของการพัฒนา ของคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน (2527 : 3 - 4) กล่าวไว้ว่า
การมีส่วนร่วมของชุมชนนับเป็นรากฐานที่สำคัญและจะต้องเกี่ยวข้องใน ทุกขั้นตอนของการพัฒนา
เพราะทิศทางของการพัฒนาแนวใหม่เน้น มุ่งสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของบุคคลและชุมชน ทั้งนี้
เพื่อนำไปสู่ความมีมาตรฐานการครองชีพที่เหมาะสม การมีส่วนร่วมของชุมชนในโครงการพัฒนา

จะเปิดโอกาสให้สมาชิกของชุมชนได้ระบุนปัญหา และความจำเป็นพื้นฐานของชุมชน เสนอและเลือกแนวทางที่เหมาะสมในการแก้ปัญหาและร่วมดำเนินการตามแนวทางที่ตัดสินใจเลือก โดยการใช้ทรัพยากรภายในชุมชนทั้งกำลังคนและทรัพยากรอื่น ๆ ให้เกิดประโยชน์สูงสุดประกอบการสนับสนุนของฝ่ายรัฐ ในอันที่จะนำไปสู่การพัฒนาคนให้มีขีดความสามารถยืนหยัดพึ่งตนเองได้อย่างแท้จริง

ประโยชน์ของการมีส่วนร่วมของประชาชน มีดังนี้

1. ประชาชนตระหนักในปัญหาของตนเอง และตระหนักที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาหรือแก้ปัญหาของตน
2. ประชาชนมีโอกาสใช้ความสามารถของตนเองที่มีอยู่ในรูปของความคิด การตัดสินใจ และการกระทำได้อย่างเต็มที่
3. เป็นการระดมทรัพยากรมนุษย์มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด
4. ประชาชนจะมีความรู้สึกในความเป็นเจ้าของ ทำให้การพัฒนามีความมั่นคงถาวรและประหยัด
5. เป็นขบวนการพัฒนาความสามารถและพลังของประชาชนในการพึ่งพาตนเอง
6. เป็นการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย
7. ประชาชนรับผิดชอบและมีอำนาจสูงสุดในการพัฒนาชุมชนของตนเอง
8. เป็นการแสดงออกถึงการเคารพนับถือ เชื่อใจ ไว้วางใจ รักและศรัทธาใน

ประชาชนว่ามีความรู้ความสามารถ

นอกจากนี้การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนางานสาธารณสุขและการพัฒนาด้านอื่น ๆ

จะยังผลให้เกิดแก่ชุมชนใน 2 ลักษณะใหญ่ ๆ ด้วยกันคือ

ประการแรกในด้านจิตใจ การมีส่วนร่วมของชุมชนในโครงการพัฒนา จะทำให้โครงการนั้น ๆ เป็นที่มั่นใจได้ว่า จะสนองความต้องการของชุมชน ทั้งยังก่อให้เกิดความภูมิใจในการมีส่วนร่วมกำหนดอนาคตของตนเอง มีความมั่นใจและศรัทธาในการพัฒนาเพื่อสนองความ

ต้องการของชุมชนโดยพลังกลุ่ม เล็งเห็นแนวทางในการที่จะดำเนินการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ต่อไป ประเด็นสำคัญก็คือ การมีส่วนร่วมของชุมชนจะลดความรู้สึกที่จะต้องพึ่งพาผู้อื่นในการพัฒนาชุมชนของตนเอง เพราะการที่สมาชิกของชุมชนได้มีส่วนร่วมในการระบุปัญหา ความต้องการ เลือกแนวทางแก้ไขปัญหา และลงมือดำเนินการตามแนวทางที่เลือกแล้วนั้น เป็นกระบวนการเรียนรู้วิธีการทำงานเป็นกลุ่ม และคุณค่าของพลังกลุ่ม ซึ่งนับได้ว่าเป็นการพัฒนาคุณภาพของประชากรให้สามารถแยกแยะพึ่งตนเองได้และเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีค่าที่สุด จะนำไปสู่การพัฒนาทรัพยากรอื่น ๆ ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการพัฒนาชุมชนด้วย

ประการที่สองในด้านการจัดการบริการขั้นพื้นฐาน แม้ว่ารัฐจะมีความพยายามที่จะขยายบริการให้ครอบคลุมประชากรเพียงไรก็ตาม แต่ความจำกัดทางทรัพยากรการพัฒนาในทุกด้านจึงทำให้ยากที่จะให้บริการได้อย่างทั่วถึง ประเด็นสำคัญคือ บริการที่มีอยู่นั้นยังไม่สามารถเข้าถึงประชากรกลุ่มที่ยากจนในชนบทห่างไกล ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีคุณภาพชีวิตด้อยกว่ากลุ่มอื่น และเป็นกลุ่มที่มีปัญหาไม่ว่าจะในแง่สุขภาพหรือคุณภาพชีวิตด้านอื่น ๆ การมีส่วนร่วมของชุมชนจึงเป็น "ทางเลือกที่สำคัญ" ในการที่จะให้บริการขั้นพื้นฐาน สามารถเข้าถึงประชากรทุกกลุ่ม

การมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งเป็นมาตรการที่จะนำไปสู่การช่วยตนเอง พึ่งตนเอง ซึ่งเป็นการพัฒนาคุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่สำคัญยิ่ง จะทำให้สมาชิกของชุมชนเป็น "แกนนำ" การพัฒนามากกว่าเป็น "ผู้รับ" และหากชุมชนเป็นแกนนำในการพัฒนาแล้ว ชุมชนก็จะสามารถกำหนดทางเลือกในการแก้ปัญหาและรับผิดชอบร่วมกันในการที่จะแก้ไขปัญหา นั้น ๆ และเมื่อถึงจุดที่ทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนก็จะถูกดึงมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างแน่นอน การดำเนินการโดยชุมชนเองจะทำให้การพัฒนาต่าง ๆ เป็นไปอย่างต่อเนื่อง ไม่ใช่เป็นไปในลักษณะไฟไหม้ฟาง

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาจะหมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ ของโครงการพัฒนาชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการสำรวจปัญหาความเดือดร้อน การรวบรวมความคิดเห็น การหารือร่วมกัน เพื่อสรุปปัญหาการหาทางป้องกันและแก้ไขหรือการมีส่วนร่วมในการจัดการกับปัญหานั้น ๆ โดยประชาชนได้ใช้

ความพยายามและทรัพยากรบางอย่าง เช่น ความรู้ ความคิด แรงงาน เงิน เป็นต้น นั่นคือ การมีส่วนร่วมจะเป็นกระบวนการที่จะทำให้ประชาชนได้รู้จักคิด ตัดสินใจ และปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้สามารถพัฒนาสิ่งต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง

เจมส์ ค็อกซ์ ปืนทอง (2527 : 272 - 273) และ ศาสตราจารย์ ไทยาภิรมย์ (2526 : 15)

ได้สรุปขั้นตอนที่ประชาชนควรมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการใด ๆ ไว้ 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา โดยการร่วมคิด
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจการ วิเคราะห์สาเหตุจัดลำดับความสำคัญของปัญหา พิจารณาทางเลือก
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติตามโครงการ
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลความสำเร็จหรือล้มเหลว

การมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนนี้จะช่วยให้ประชาชนคิดเป็นทำเป็น (think right do right) สามารถพึ่งตนเองได้ ต่อไป เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ได้จากการกระทำ (learning by doing) ในการวางโครงการหรือจัดกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเข้ามาในชุมชนนี้ร่วมกับผู้ให้ความช่วยเหลือ (นักพัฒนา)

ลี เจ คาร์รี่ (Lee J. Cary 1976 : 144) และกรรณิกา ชมดี (2524 :

13) ได้แบ่งลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาไว้ดังนี้

1. ร่วมประชุม
2. ร่วมแสดงความคิดเห็น
3. ร่วมชักชวนเพื่อนบ้าน
4. ร่วมประสานงาน
5. ร่วมรับผิดชอบ
6. ร่วมสละแรงงาน

7. ร่วมสละวัสดุอุปกรณ์
8. ร่วมสละเงิน
9. ร่วมเป็นสมาชิก
10. ร่วมประเมิณผล
11. ร่วมติดตามผล
12. ร่วมดูแลรักษาและทะนุบำรุง

2.1.2 ชนิดของการมีส่วนร่วม (kinds of participation)

โคเฮน และอัฟฮ็อฟฟ์ (Cohen & Uphoff) (1980 : 219 - 221) ได้แบ่งชนิดของการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ชนิดคือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (decision making) ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ ริเริ่มตัดสินใจ การดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจปฏิบัติการ
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ (implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุนด้านทรัพยากร การบริหาร และการประสานขอความร่วมมือ
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (benefits) ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ทางด้านวัตถุ ผลประโยชน์ทางสังคม หรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (evaluation)

2.1.3 ปัจจัยที่มีผลต่อการเข้ามีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา

อัมมาเจ อโนเตชัย (2526 : 132) และอานภาพ ถิรลาภ (2528 : 46) ได้กล่าวไว้ พอสรุปได้ว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาได้แก่ 5 ปัจจัยดังต่อไปนี้คือ

1. ปัจจัยด้านสังคม ได้แก่ ความไม่พอใจต่อสภาพแวดล้อม
2. ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การคำนึงถึงประโยชน์ตอบแทน
อยากมีฐานะทางเศรษฐกิจดี
3. ปัจจัยด้านการเมือง ได้แก่ ความเชื่อถือในตัวผู้นำ ความใกล้ชิดกับ
เจ้าหน้าที่ การยอมรับในอำนาจ
4. ปัจจัยด้านวัฒนธรรม ได้แก่ ความเกรงใจผู้ที่มีสถานภาพสูงกว่า
5. ปัจจัยด้านจิตวิทยาสังคม ได้แก่ อยากมีความสำคัญ การยอมรับ
แบบอย่าง อยากทดลอง ความต้องการเป็นกลุ่มพวก

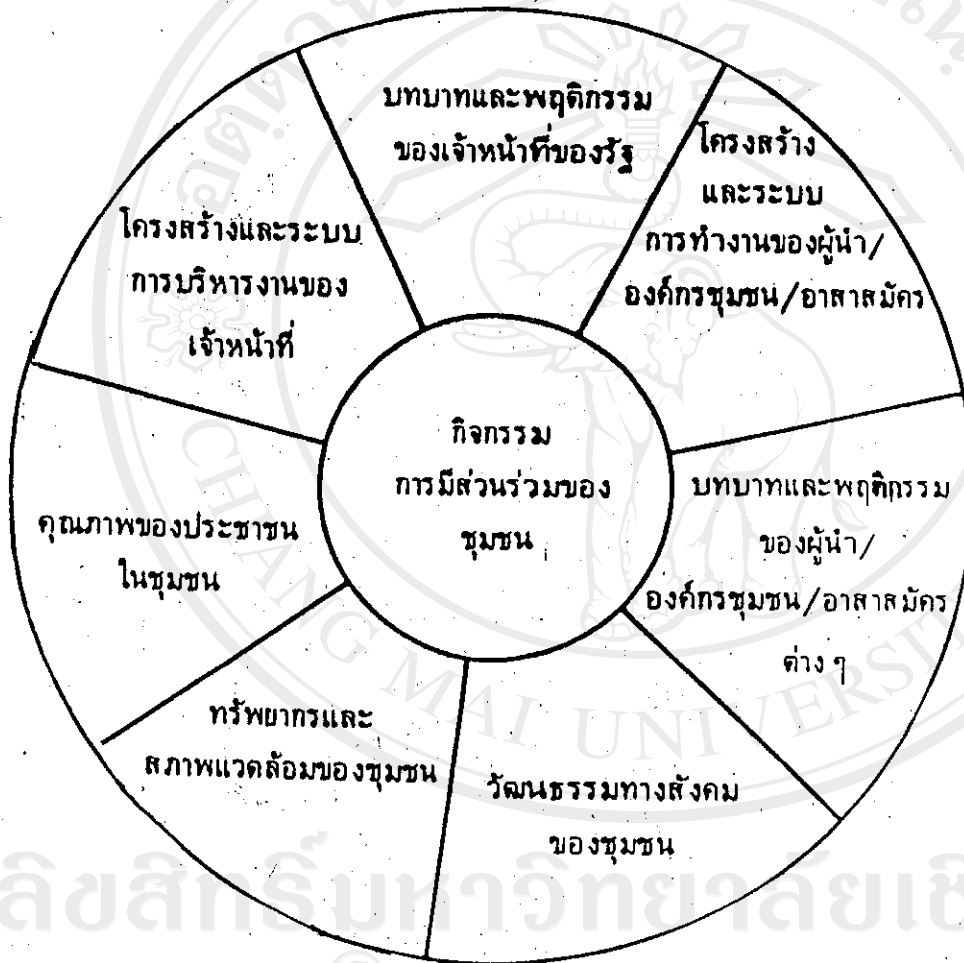
การมีส่วนร่วมของชุมชน ในงานสาธารณสุขมูลฐานของรัฐเป็นปรากฏการณ์ที่เกิด โดย
การกำกับการหรือสนับสนุนโดยราชการ (sponsored participation) ดังนั้น ปัจจัยที่อาจ
มีผลต่อความแตกต่างของลักษณะการมีส่วนร่วม จึงมาจากทั้งฝ่ายชุมชนเอง และจากเจ้าหน้าที่
ผู้ปฏิบัติงานของรัฐ รวมทั้งระบบราชการ

จากหนังสือชุมชนหัวใจของงานพัฒนาของคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน (2527 :
10 - 17) ได้กล่าวว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนจะเกิดขึ้นได้และดีนั้น ต้องอาศัยปัจจัยหลาย
ประการด้วยกันคือ

1. ปัจจัยทางด้านบทบาทและพฤติกรรมของเจ้าหน้าที่ของรัฐ ได้แก่ ความกระตือรือร้น
และสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน
2. ปัจจัยเกี่ยวข้องกับระบบบริหารราชการ ได้แก่ ระเบียบและระบบการบริหาร
ราชการที่เอื้ออำนวยต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน
3. ปัจจัยด้านชุมชนเชิงลักษณะการจัดระเบียบทางสังคม วัฒนธรรม ค่าิยม ความ
เชื่อ ตลอดจนทรัพยากรต่าง ๆ ได้แก่ ลักษณะความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน โครงสร้าง
ทางประชากรของชุมชน วัฒนธรรมทางสังคม ตลอดจนคุณภาพของประชากร ซึ่งได้แก่ ฐานะ
เศรษฐกิจ ระดับการศึกษา นอกจากนั้นบทบาทและพฤติกรรมของผู้เฝ้าองค์กรชุมชนและอาสาสมัคร
ผู้นำในที่นี้ ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน เจ้าอาวาส กรรมการหมู่บ้าน ครู ตลอดจนชาวบ้านที่มีลักษณะ

การเป็นผู้เฝ้าที่ดี ลักษณะการกระจายของบ้านเรือน ทรัพยากรและสภาพแวดล้อมของชุมชนก็เป็นปัจจัยของการมีส่วนร่วมเช่นกัน

กล่าวโดยสรุป ปัจจัยทั้งหลายที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด ล้วนแล้วแต่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของชุมชนทั้งสิ้น ดังภาพต่อไปนี้

ภาพ 2 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา

2.1.4 ทฤษฎีการวิเคราะห์การกระทำ (the analysis of action)

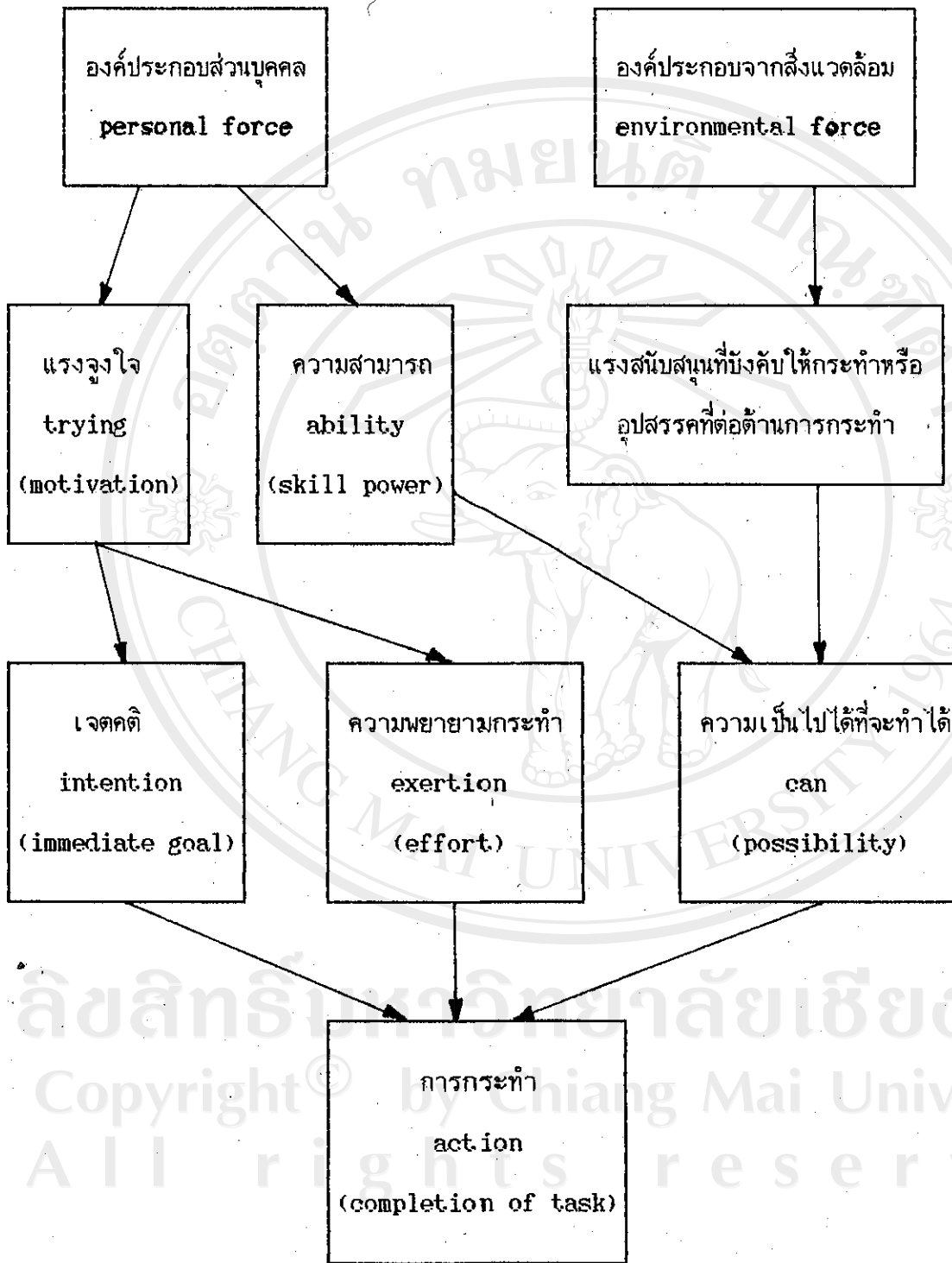
ฟริตซ์ ไฮเดอร์ (Fritz Heider 1958 อ้างในสิทธิโชค วรานุสันติกุล 2531 : 89 - 91) อธิบายแนวความคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์พฤติกรรมว่า การรับรู้พฤติกรรมนั้นจะต้องสังเกตพฤติกรรมและอุปมาน (deduce) ว่าพฤติกรรมนี้จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยสาเหตุ

2 ประการ คือสาเหตุที่มาจากส่วนบุคคลและเงื่อนไขของสิ่งแวดล้อมกล่าวคือถ้าจะกระทำสิ่งใดด้วยความต้องการของตน บุคคลจะกระทำได้ง่ายขึ้นเมื่อเงื่อนไขสิ่งแวดล้อมอำนวยให้ แต่จะยากขึ้นเมื่อสิ่งแวดล้อมเป็นตัวขัดขวาง

ส่วนสาเหตุที่เป็นส่วนบุคคลมี 2 สาเหตุย่อยคือ แรงจูงใจให้พยายามทำ (trying) และที่เป็นความสามารถ (ability) ช่วยให้ทำพฤติกรรมได้ ซึ่งได้แก่ ทักษะและกำลังที่จะทำ สาเหตุย่อยทั้ง 2 ส่วนนี้จะต้องสัมพันธ์กันในลักษณะขาดอันใดอันหนึ่งไม่ได้ หมายความว่า บุคคลจะไม่ทำพฤติกรรมออกมาถ้าหากไม่มีแรงจูงใจ หรือทักษะความสามารถที่จะกระทำได้

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

ภาพ 3 ทฤษฎีวิเคราะห์การกระทำของ ฟร็ดริก ไฮเดอร์

2.1.5 ทฤษฎีจิตวิทยาสังคม (theory of social psychology)

อับราฮัม เอ็ม มาสโลว์ (Abraham M. Maslow 1954 : 90) ได้ค้นคว้าเกี่ยวกับแรงจูงใจ (motivation) ของการกระทำของมนุษย์ไว้หลายประการ และได้อธิบายถึงพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกี่ยวกับความต้องการพื้นฐานที่เกิดขึ้นจากความพึงพอใจ ความต้องการเหล่านั้นถูกจำกัดลำดับชั้นของความต้องการจากน้อยไปมาก เมื่อความต้องการใดเกิดขึ้นแล้วไม่ได้รับการบำบัดเพียงพอความต้องการเหล่านั้นก็ยังคงอยู่และจะเป็นแรงขับที่มีพลังผลักดันให้บุคคลมีพฤติกรรมใหม่ไปในทางที่จะบำบัดความต้องการเหล่านั้นอยู่เสมอ

มาสโลว์ อธิบายว่า ความต้องการพื้นฐานที่ทำให้คนเราแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ มีอยู่ 5 ประการด้วยกัน และแยกออกเป็นระดับต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. ความต้องการทางร่างกาย (physiological needs)
2. ความต้องการความปลอดภัย (safety needs)
3. ความต้องการความรัก และการยอมรับเป็นพวก (love and belongingness needs)
4. ความต้องการการยกย่องนับถือจากบุคคลอื่น (esteem needs)
5. ความต้องการประสบผลสำเร็จ และความต้องการความสามารถของตนเองให้ประจักษ์แก่ผู้อื่น (self actualization needs)

และนอกจากนี้ โสภกา ชูพิบูลชัย (2521 : 56) ยังกล่าวถึงแรงจูงใจว่า หมายถึง เหตุที่ทำให้ความต้องการของเราได้รับความพอใจและให้พฤติกรรมของเราบรรลุเป้าหมายโดยปราศจากภัยอันตราย หรือสถานการณ์ที่ไม่พึงพอใจ แรงกระตุ้นทางสังคมเป็นแรงกระตุ้นที่สืบเนื่องมาจากสภาพวัฒนธรรมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่ และมีอิทธิพลเหนือมนุษย์โดยตรงและทางอ้อม โดยแบ่งเป็น

1. แรงกระตุ้นทางสังคมที่เป็นสิ่งตกทอดกันมา และกลายมาเป็นลักษณะประจำของแต่ละพวก แต่ละเหล่า และแตกต่างกันออกไปในแต่ละสังคมมนุษย์
2. แรงกระตุ้นทางสังคมนี้ อาจเกิดขึ้นจากการศึกษาเล่าเรียน เนื่องจากถูกนำมารวมไว้กับวิชาพฤติกรรมทางสังคมเพราะพฤติกรรมเกี่ยวกับสังคมนี้เป็นสิ่งที่จะต้องเรียนรู้ แรงกระตุ้นทางสังคมจะเป็นตัวควบคุมการกระทำพฤติกรรมมาก เช่นเดียวกับแรงขับทางสรีระ

พอสรุปได้ว่าทฤษฎีจิตวิทยาทางสังคม โดย อัมบราซิม เอ็ม มาสโลว์ สรุปว่าการกระทำของมนุษย์นั้นขึ้นอยู่กับความต้องการพื้นฐาน 5 ประการ คือ ความต้องการทางร่างกาย ความต้องการความปลอดภัย ความต้องการความรักการยอมรับ ความต้องการการยกย่องนับถือจากผู้อื่นและความต้องการที่จะประสบผลสำเร็จ แล้วสรุปว่า ความต้องการเหล่านี้จะเป็นแรงผลักดันให้มนุษย์กระทำการต่าง ๆ ซึ่งผู้ศึกษาเห็นด้วยกับการกำหนดความต้องการของมาสโลว์ทั้ง 5 ประการ และนำมาใช้เป็นแนวคิดในการหาปัจจัยที่ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาและมีความเห็นด้วยกับทฤษฎีวิเคราะห์การกระทำของ ฟรีดซ์ ไฮเตอร์ ที่กล่าวว่าพฤติกรรมจะเกิดขึ้นได้ ต้องอาศัยสาเหตุ 2 ประการ คือ องค์ประกอบส่วนบุคคลและองค์ประกอบจากสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับของ โสกา ชูนิกลชัย ที่กล่าวว่า "แรงกระตุ้นทางสังคมจะเป็นตัวควบคุมการกระทำพฤติกรรมมาก เช่นเดียวกับแรงขับทางสรีระ"

2.2 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อนุภาพ ธีรลาภ (2528 : 1 - 2) ศึกษาวิจัยเรื่องการวิเคราะห์เชิงสัมมติฐานการมีส่วนร่วมของประชาชน การพัฒนาชนบทเปรียบเทียบเชิงปริมาณและคุณภาพ พบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยทั่วไปนั้น ประกอบด้วยความเกรงใจผู้ที่มีสถานภาพที่สูงกว่า ความต้องการเป็นกลุ่มพวก ความเชื่อถือในตัวผู้นำ ความใกล้ชิดกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ การคำนึงถึงประโยชน์ตอบแทน การยอมรับแบบอย่าง ความไม่พอใจต่อสภาพแวดล้อม และ

ฐานะทางเศรษฐกิจ แต่สำหรับปัจจัยที่จะมีผลกระทบและกระตุ้น ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของ ประชาชนในการพัฒนาชนบทที่สำคัญนั้นมีอยู่เพียง 4 ปัจจัย คือ ความใกล้ชิดกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ การคำนึงถึงผลประโยชน์ตอบแทน การยอมรับแบบอย่างและความเชื่อถือในตัวผู้นำ นอกจากนี้ จากการศึกษา ยังได้ข้อค้นพบอีกประการหนึ่งคือ การพบถึงรูปแบบของการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกัน ของกลุ่มชนชั้นนำกับกลุ่มประชาชน กล่าวคือ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดกลุ่มชนชั้นนำและกลุ่มประชาชนเข้ามามี ส่วนร่วมในการพัฒนาในหมู่บ้านของตนนั้น มีความแตกต่างกันทั้งในสาเหตุจูงใจ และลักษณะ ของการกระทำสับเปลี่ยนกับผลการศึกษาของสุรัสวดี หุ่นเพนต์ (2525 : 1-2) เรื่อง ปัจจัยที่มี ผลต่อการไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชน ในหมู่บ้านยากจน พบว่า การไม่มีส่วนร่วมใน กิจกรรมพัฒนาชุมชนของประชาชน ในบางชั้นตอนมีสาเหตุสำคัญ ๓ มาจากการต้องใช้เวลาเพื่อ ประกอบอาชีพมาก ความไม่กล้า เกรงจะไม่มีผู้รับฟังความคิดเห็น ความคิดที่ว่ากิจกรรมพัฒนา ชุมชนไม่สอดคล้องกับสภาพชุมชน ความเข้าใจผิดคิดว่ากิจกรรมพัฒนาเป็นเรื่องของผู้เฒ่าผู้ชรา และการมีฐานะยากจนของประชาชน นอกจากนี้ ยังพบว่าผู้นำท้องถิ่นทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วมใน กิจกรรมพัฒนาชุมชนในชั้นค้นหาปัญหา ส่วนชาวบ้านโดยทั่วไปเข้ามามีส่วนร่วมในชั้นตอนนี้ 0.25 เท่านี้และเช่นเดียวกับการศึกษาของ ปรีชญา เวสารัชช (2528 : 164 - 172) เรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชน ในกิจกรรมเพื่อพัฒนาชนบท พบว่าลักษณะกิจกรรมการพัฒนาชนบท องค์ประกอบหรือสาเหตุผลักดันในการเข้าร่วมกิจกรรม เพื่อการพัฒนาบทบาทของผู้เฒ่าผู้ชราที่มี ส่วนร่วมของประชาชน ยุทธวิธีในการระดมการเข้าร่วมกิจกรรมลักษณะกิจกรรมการพัฒนาชนบท กิจกรรมต่าง ๆ ส่วนใหญ่ล้วนมีลักษณะเป็นการแก้ไขหรือคลี่คลายภาวะปัญหา ได้แก่ กิจกรรม การพัฒนาทางกายภาพ กิจกรรมการพัฒนาทางเศรษฐกิจและยกระดับรายได้ กิจกรรมการพัฒนา ทางสังคม กิจกรรมการพัฒนาทางการเกษตร กิจกรรมการพัฒนาทางการเมืองและความมั่นคง องค์ประกอบหรือสาเหตุผลักดันในการเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อการพัฒนา ผู้เข้าร่วมกิจกรรมในการ พัฒนาชนบทโดยทั่วไป เป็นชายวัยกลางคน จบประถมศึกษาปีที่ 4 เป็นหัวหน้าครอบครัว และกว่า ครึ่งมีประสบการณ์การทำงานนอกหมู่บ้านของตนสตรี และเยาวชนเข้าร่วมกิจกรรมที่มีการ กำหนดเพศหรืออายุ เช่น กลุ่มแม่บ้านหรือกลุ่มเยาวชน เข้าร่วมกิจกรรมทั่วไปที่มีผลตอบแทนหรือ

เข้าร่วมในฐานะผู้ช่วยกิจกรรม เมื่อมีการร้องขอให้วิวาการเข้าร่วมของประชาชนชนบท โดยทั่วไป มีลักษณะเป็นการร่วมในลักษณะช่วยกิจกรรมคือ ร่วมสละแรงงาน แรงทรัพย์และเวลา แต่มิได้ร่วมในเชิงอำนาจการเชิงปรึกษาหรือเชิงดำเนินการ การจัดการกิจกรรมการพัฒนา โดยมากเป็นหน้าที่ของข้าราชการผู้รับผิดชอบกิจกรรมหรือผู้นำทางกรในหมู่บ้าน สำหรับปัจจัย ซึ่งผลักดันการมีส่วนร่วมของประชาชนได้ผลสรุป คือ ปัจจัยสภาพแวดล้อมทั้งทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครองและความปลอดภัย ปัจจัยผลักดันจากบุคคลอื่น โดยเฉพาะผู้นำ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน รางวัลตอบแทน ได้แก่ ค่าตอบแทนแรงงาน เงินปันผล จากสหกรณ์ออมทรัพย์หรือธนาคารข้าวและสุดท้ายเป็นปัจจัยภายในตัวบุคคล ได้แก่ ความคาดหวัง ในประโยชน์ส่วนรวม ความรู้สึกเกรงใจ ไม่กล้าขัดข้อง (เมื่อถูกชักชวน) หรือรู้สึกเป็นพันธะ ที่ต้องเข้าร่วม ความปรารถนาให้เกิดความสามัคคีเป็นต้น และนอกจากนี้ บทบาทของผู้นำกับการเข้าร่วมของประชาชน นับว่ามีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาของประชาชน ผู้นำมีส่วนในการริเริ่มกิจกรรม ชักชวนให้ประชาชนเข้าร่วมและดำเนินการให้ กิจกรรมบรรลุผล ผู้นำประกอบด้วยผู้นำภายในหมู่บ้าน ที่เป็นบุคลากรประจำของหน่วยงาน ราชการและรัฐวิสาหกิจ ซึ่งมีบทบาทในการเริ่มชักนำให้เกิดการพัฒนาขึ้นในหมู่บ้าน ทั้งนี้เป็นไปตามภารกิจในหน้าที่ราชการ ส่วนผู้นำภายในหมู่บ้านอาจเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ประจำตำบล สารวัตรกำนัน คณะกรรมการหมู่บ้าน หรือเป็นประชาชนซึ่งไม่มีตำแหน่งทางการก็ได้ ผู้นำจะมีบทบาทในฐานะที่เป็นกลไกพื้นฐานของทางราชการ ในระดับหมู่บ้าน ตำบล โดยมีบทบาทส่วนใหญ่ในการดำเนินการและช่วยกิจกรรม แต่ไม่มีบทบาทมากนักในด้านอำนาจการ หรือเป็นที่ปรึกษา และในสวนยุทธวิธีในการระดมการเข้าร่วมกิจกรรม โดยทั่วไปมีลักษณะเรียบง่าย อาศัยการบอกเล่าด้วยวาจาในหมู่บ้านจะสะดวก กล่าวคือข้าราชการและผู้นำทางการระดับหัวหน้าหมู่บ้าน (กำนันและผู้ใหญ่บ้าน) นิยมใช้การประชุมเป็นเวทีชักชวนการเข้าร่วม ทั้งโดยประชุมระดับทั่วไป ได้แก่ การประชุมหมู่บ้าน หรือการประชุมเฉพาะคณะกรรมการหมู่บ้าน ข้าราชการ และหัวหน้าหมู่บ้าน มักไม่ใช้วิธีการเดินบอกเพื่อชักชวนส่วนตัวมากนัก ยกเว้นในกลุ่มคนรู้จัก ใกล้ชิด การเดินบอกหรือชักชวนส่วนตัวเป็นหน้าที่ของผู้นำระดับรองลงไป ซึ่งมักใช้วิธีเดินบอก

เองหรือกระจายข่าวต่อไปอีก เช่น บอกให้หัวหน้าคุ้มแพร่ข่าวต่อ หรือบอกให้ญาติสนิทมิตรสหาย ช่วยชักชวนเป็นวงกว้างออกไป การใช้สื่ออื่น ๆ เช่น สิ่งตีพิมพ์ เครื่องขยายเสียงมีจำกัดมาก และจากการศึกษาของพญา สายหู (2509 : 248) เรื่องการศึกษาสภาพหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างใกล้ชิด พบว่าความสำเร็จของโครงการพัฒนาชุมชนนี้แม้ปัจจัย ซึ่งสอดคล้องกับปรัชญา เวสารัชช (2528 : 164 - 172) คือปัจจัยที่เป็นลักษณะของโครงการ โดยเป็นโครงการที่ประชาชนต้องการปัจจัยที่เป็นลักษณะของชาวบ้านเอง เช่น ชยันต์ชาญชัย สามีคดี มีผู้นำดี ปัจจัยที่มาจากทางราชการเช่นถือเป็น โครงการสำคัญมีงบประมาณเหลือเฟือเพียงพอ มีเจ้าหน้าที่วิชาการสนับสนุนและมีปัจจัยสุดท้ายเป็นปัจจัยที่เป็นส่วนประกอบ เช่น การคมนาคม สะดวก วัสดุพร้อม เศรษฐกิจของหมู่บ้านไม่ฝืดเคือง นอกจากนี้รายงานการวิจัยโครงการสารภี ตำบลชัวมุง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ (2519 : 56 - 60) ได้ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาไว้ คือ ประชาชนกลุ่มตัวอย่างที่มีอายุสูง มีแนวโน้มเข้ามามีส่วนร่วมมากกว่าประชาชนที่มีอายุน้อย สมาชิกกลุ่มที่เป็นชายเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการมากกว่าสมาชิกกลุ่มที่เป็นหญิงผู้มีระดับการศึกษาสูงเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการมากกว่าผู้มีระดับการศึกษาต่ำ บุคคลที่ฐานะเศรษฐกิจดี มีรายได้ครอบครัวต่อปีสูง และมีที่ดินถือครองทำกินมาก เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการมากกว่าผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ด้อยกว่า และบุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการส่วนใหญ่ประกอบอาชีพอยู่ในหมู่บ้านเป็นเวลานานกว่า 20 ปี ซึ่งมีส่วนที่สอดคล้องกับการศึกษาของถน ทรัพย์เจริญ (2525) เรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนชนบทในประเทศไทย ศึกษาเฉพาะกรณี : อำเภอคำชะอี จังหวัดยโสธร ซึ่งมีข้อสรุปดังนี้ คือ ประชาชนที่มีอายุต่างกันมีส่วนร่วมทางการเมืองไม่แตกต่างกัน ประชาชนเพศชายมีส่วนร่วมทางการเมืองสูงกว่าเพศหญิง ผู้มีรายได้สูงมีส่วนร่วมทางการเมืองสูงกว่าผู้มีรายได้ต่ำ ผู้มีการศึกษาสูงมีส่วนร่วมทางการเมืองสูงกว่าผู้มีการศึกษาต่ำ ผู้ที่มีอาชีพเกษตรกรรม กับผู้ที่มีอาชีพมิใช่เกษตรกรรมในอำเภอคำชะอี มีส่วนร่วมทางการเมืองไม่แตกต่างกัน

สรุปจากแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่าการมีส่วนร่วมต้องคำนึงถึง

1. หัวหน้าครอบครัวหรือหัวหน้าครัวเรือนมีบทบาทสูง ในการพัฒนาชุมชนหรือในเรื่องความร่วมมือในโครงการพัฒนาต่าง ๆ
2. ความเชื่อถือในตัวผู้นำ การมีผู้นำดี เป็นสาเหตุผลักดันให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหรือทำให้โครงการพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จ
3. ความปรารถนาให้เกิดความสามัคคีเป็นสาเหตุผลักดันให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา หรือทำให้โครงการพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จ
4. ประชาชนมีฐานะทางเศรษฐกิจดีการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนจะมีมากกว่าผู้มีฐานะเศรษฐกิจที่ต่ำกว่า
5. ผู้ที่มีระดับการศึกษาสูง มีส่วนร่วม ในโครงการและพัฒนาชุมชนมากกว่าผู้ที่มีระดับการศึกษาต่ำ
6. ประชาชนเพศชาย มีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาชุมชนและกิจกรรมทางการเมืองมากกว่าประชาชนหญิง

2.3 กรอบแนวคิดในการศึกษา

สรุปในการศึกษาคั้งนี้เป็นการประเมินกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ในระดับครอบครัว โดยใช้เกณฑ์ในการมีส่วนร่วม 4 ระดับคือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาโดยการร่วมคิด
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินงานกิจการวิเคราะห์สาเหตุ และจัดลำดับความสำคัญของปัญหา เพื่อพิจารณาทางเลือก
3. การมีส่วนร่วมลงทุนหรือปฏิบัติงานตามโครงการ
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลความสำเร็จ หรือล้มเหลว

และสิ่งสำคัญในการศึกษาคั้งนี้ ไม่เพียงแต่วิเคราะห์กระบวนการมีส่วนร่วมใน
เชิงของมิติการมีส่วนร่วมเท่านั้น สิ่งหนึ่งที่เป็นความสนใจ ก็คือความสัมพันธ์ของปัจจัยทางด้าน
ประชากรศาสตร์ที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของหัวหน้าครัวเรือน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright © by Chiang Mai University

All rights reserved